

Forfatter: Holberg, Ludvig

Titel: Værker i tolv bind 1: Natur- og folkeret

Citation: Holberg, Ludvig: "Værker i tolv bind 1: Natur- og folkeret", i Holberg, Ludvig: *Værker i tolv bind 1: Natur- og folkeret*, udg. af F.J. BILLESKOV JANSEN ; Volmer Rosenkilde , Rosenkilde og Bagger, 1969-1971, s. 175. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-holberg10-shoot-idm140342680677472.pdf> (tilgået 31. marts 2023)

Anvendt udgave: Værker i tolv bind 1: Natur- og folkeret

LIBR. II. EPIGRAMM. 85

*Urbs quicquid credit, cæcè quoque credit Anilo,
Dicitur hinc verax atqve fidelis homo.
Tu Theodore nihil nisi facto examine credis,
Diceris hinc mendax hæreseosqve caput.*

For et par hundrede Aar siden var Christendommens Tilstand saaledes, at det største Kiendetegn paa en ret Troende var intet at troe, det er, at stoppe sine Øren og lukke sine Øjen til alt, hvad som sagdes og visedes mod det, som det Romerske Sæde fant for got at paabyde. Saadant kaldtes alleene Troe, og alt Examen blev henført til Vantro og Kietterie. Mod dette Tyrannie opreisede sig omsider nogle kiekke og modige Helte, og søgte at kuldkaste et Herredom, som med Vold og List var Verden paakasted. De Argumenter, som brugtes til at bestorme det samme, toges af et Menneskes Pligt i at examinere, førend man troer, og at høre, førend man dømmet. Den Romerske Geistlighed beraabte sig da paa Lærdommens Ælde, og fik til Svar, at en Vildfarelse kand være meget gammel. Den foregav videre, at alting efter nøje Examen tilforn var decideret: dertil blev saaledes svaret, at ingen havde Ret til at decidere for en anden, over det som Skriften byder ham at troe; thi han sætter sig ellers udi Skriftens Sted, og vill, at andre skulle see med hans Øjen. Videre sagdes, at Skriften var mørk paa adskillige Steder, saa at det var ikke enhver Mand givet at udfinde dens rette Meening, hvorudover man maatte lade sig nøje med deres Udtolkninger, som havde udstuderet Grundsprogene, og vare forsynede med tilstrekkelig Lærdom. Dertil blev svaret, at alle de der havde studeret Grundsprogene, vare ikke eenige udi Udtolkningerne, og at een lærd Mand ofte sagde en Ting sort, hvad en anden lærd Mand sagde hvid. Endeligen, foregave de, at den Frihed, som gaves enhver at examinere, tilvejebragte adskillige vildfarende Secter. Dertil svaredes, at det var bedre, at have en vildfarende 176 Troe, end ingen. Thi den almindelige Tilstand for Reformationen var saadan, at, naar man adspurte een af Almuen, kunde han ikke svare andet, end at han havde sin Sognepræstes, Sognepræsten Kirkens, og Kirken Pavens Troe. Men hvad Troe Paven havde, var ham ikke bekiendt, og kunde ingen dømme derom, efterdi de fleste havde aldrig seet Skriften, og nogle havde end ikke hørt tale derom, hvorudover nogle holdte for, at det Nye Testamente var en farlig Bog, som Luther havde sammenskrevet. Disse og andre Argumenter vare saa vigtige, at intet kunde siges derimod, hvorudover Reformationen gik for sig med den Fremgang, som er heele Verden bekient. Udi den første Heede, og da alting endda vaklede, betienede sig Reformatores af de samme Vaaben, hvormed de havde erhvervet sig saa stor Fordeel. Men de havde saa snart ikke stiftet egne Kirker, og bestyrket sig saaledes, at de frygtede for ingen Overmagt, førend man saae dem at vige fra deres egne Principiis, og at bruge de samme Vaaben mod andre, som afsondrede sig fra deres nye stiftede Meenigheder, som den Romerske Geistlighed havde brugt mod dem selv. Dette skeede dog med en Slags Varsomhed, om ikke i Gierningen, saa dog udi Ord. De bleve ved deres sædvanlige Talemaader, at enhver maatte selv randsage Skriften, men dog med det Forbehold, at Decisionerne maatte i alle Maader være overeensstemmende med Lærernes, og at man efter et nøje og frit Examen maatte underskrive de Troens Bekiendelser, som udi Geistlige Forsamlinger vare forfattede. Hvilket var det samme, som at ville sige: *Du maa troe, hvad du finder at være ret, men intet er ret, uden hvad vi troe*; saa at den Frihed, som blev given til at examinere, bestoed ikkun i høflige Complimenter; ja det var ligesom man vilde slaae Fængslets Dør i Laas for en Fange, og tilligemed raabe igiennem et Hul til ham, at det stod ham frit for at gaae, hvor han vilde. De Romerske Geistlige glemmede ikke at føre sig dette til Nytte, og at bestride de Reformerede med deres egne Vaaben. De forekastede dem, at de hos dem selv stiftede en 177 Infallibilitet, som de hos andre havde fordømmet, saa at Forskiellen bestoed ikkun i blotte Ord, da Tingen var den samme. Intet haver meere forvirret Protestanterne end denne Indvending. Man videde dem, at de handlede imod deres egne Hoved-Principia, og at den Tilladelse, som de gave enhver at examinere Skriften, bestoed ikkun udi en Talemaade, og at dermed intet andet gaves tilkiende end dette: *Randsag og læs dog saaledes, at du intet seer, uden hvad vi see, og at din Troe i alle Maader rettet sig efter vor Troe*. Dertil søgte man først at opmuntre med Formaninger, men, saasom alle ikke vilde beqvemme sig dertil, gav man dem Confessioner, som de med Svøben over Hovedet maatte underskrive. Dette foraarsagede, at de første Protestanter ynglede andre Protestanter af sig, og at selvsomme Scener bleve forestillede udi Christendommen: thi de selvsamme, som mod et Parti raabte: *randsag*, raabte mod et andet Parti: *troe og underskriv*. Paa een Side maatte det heede: *Luk Øynene op*, og paa den anden, *luk Øynene til, om du vil blive salig*.

Man maa tilstaae de første Reformatorum Meriter: de bortdreve den Taage, som Christendommen var nedsiunket udi. De gave os Skriften i Hænderne, som var forbuden at læse. De rensede Lærdommen fra menneskelige Paafund; saa at Kirken fik i alting en bedre Skikkelse. Det er ogsaa troeligt, at Reformationen havde bleven almindelig, hvis de stedse havde holdet ved deres første Principia. Mange meene, at Reformationens største Hinder foraarsagedes af Secternes Mængde, og at det var saadant, som de Romerske mest forargede sig over. Men det er troeligt, at saadan Hinder reisede sig fornemmeligen af ovenmeldte Forandring udi egne Principiis. Thi Reformationens Grundvold var den Christelige Frihed i at randsage, førend man troer, og naar Grundvolden svækkes, falder den heele Bygning. Det maatte da heede, at Reformatores søgte at give os mange Paver i steden for een, og i steden for en infallibel Kirke stiftede

adskillige andre med samme Myndighed; saa at Reformationen bestoed udi at forflytte 178 et Herredom fra Rom til Tydskland, Engelland og Holland.

Vel er sant, at der i Anledning af Reformationen og Prædikener om den Christelige Frihed, reisede sig selsomme og urimelige Secter; saa at det blev fornødent at forfatte Confessioner til Underskrivelse. Saadant kunde ikke dadles, hvis Confessionerne havde alleene været offereret til Underskrivelse og ikke paabudne; thi Tvangen fordervede alting, underminerede Reformationens Grundvold, og gjorde Lærdommen stridig mod sig selv. Men vil man sige: skal da gives alle Meeninger fri Cours, og tillades, at der bliver lige saa mange Religioner, som Hoveder? Dertil svares, at man herudi ikke kand betiene sig uden af Lærdom og Persvasioner; thi Tvang og voldsomme Midler ere baade unyttige og ubillige: unyttige, efterdi Troen ikke kand inddrives ved Hammerslag, og efterdi Erfarenhed viser, at Kietterier ved Tvang heller forfremmes end hæves. Man kand derforuden vel tvinge Mennesker til at gjøre men ikke til at tænke; og naar man ikke kand tvinge dem til at tænke, saa udvirkes ved Tvangen alleene, at Mennesker drives til at sige andet end de meene, hvilket er at gjøre dem af vildfarende Folk til Øyenskalke. Voldsomme Midler ere ubillige: thi intet kand være meere uforsvarligt end at tvinge Mennesker til at see hvad de ikke kand see, og begribe hvad de ikke kand begribe. De som saadant øve, kand lignes ved Qvinden, der vilde bringe hendes Mand til at troe hende paa hendes Ord imod sine egne Sandser, sigende: *er det mueligt, at du hellet vil troe dine egne Øyen, end din kiære Kone*. Det er jo en selsom Begiering, at byde Folk sige sig af med Forstanden, hvilket man fornemmeligen seer at paastaaes udi Pavedømmet. Herudover have de Italiener et Ordsprog, nemlig: *il credere é di cortesia*: det er, vi troe vore Lærere af Høflighed. Vel siges at visse Mennesker ikke ville see og ikke ville begribe, men jeg drister mig ikke at fælde saadan Dom, saasom det er ikke troeligt, at Mennesker af frie Villie antage fordømmelige Meeninger.

179

En anseelig Roman-Catholsk Skribent, nemlig l'Abbé de St. Pierre haver nyligen dristet sig til at gjøre en saadan Betænkning herover: *Vor Næstes Vildfarelser*, siger han, *ere Fejl, men som flyde ikke af Villien: thi ingen vildfarer frivilligen. Herudover kand Vildfarelse undskyldes, naar de ikke stride mod Retfærdighed eller andre Hoved-Pligte. Da Forfølgelser derimod ere altid frivillige: thi den som forfølger, vil og forfølge; hvorudover de ogsaa paa ingen Maade kand undskyldes*. Vil man sige, at det er sikkere at troe hvad som efter nøye Examen af lærde Folk er fundet for Sandhed, end at forlade sig paa sin egen Skiønsomhed, og at derfor enhver Privat-Person gjør ilde, der veigrer sig for at underskrive de ved Love stiftede Confessioner, saa indvikler man sig udi uendelige Labyrinth: thi derved svækkes, som sagt er de første Reformatorum Argumenter mod den Romerske Kirke. Derved foraarsages, at den Tilladelse, som gives enhver Christen at randsage, kommer at bestaae udi blotte Ord. Derved autoriseres alle ved Love stiftede Religioner. Ja derved fordømmes endeligen vore egne Missionariers Foretagende i at omvende Hedninger og Mahomedaner, eftersom de derved opmuntres til at randsage, om de Religioner, som de ere opdragne udi, og som ved Love ere stiftede, ere vel eller ilde grundede. Naar vi agere Missionarier udi Hedenske Lande, formane vi Almuen ikke at forlade sig paa Landets Troe, men at høre vore Forklaringer: men udi vore egne Lande formane vi Almuen at holde sig ved Landets Troe og at stoppe Ørene til for fremmede Forklaringer, saa at det samme, som vi paa et Sted kalde en Pligt, kalde vi paa et andet Sted en Synd. Tænk hvorledes en Missionarius vilde confunderes, om en Hedning beegnedede ham med saadant Argument, naar han vilde sige, hvad som paa et Sted er ret, er og ret paa et andet, og hvad som er Sandhed udi Europa er og Sandhed udi Asia.

Jeg vil herom intet mere tale, saasom ingen Materie udi vor Tiid er vidtløftigere udført. Jeg haver alleene anført løsligen dette, for at vise, hvorpaa min Tolerance udi Religions 180 Sager grunder sig, og hvor vidt den gaaer. Jeg veed, at mange liden Behag vil finde udi saadan Confession. Maaskee jeg kand vildfare saavel herudi som udi nogle andre Ting. Men jeg holder for at det er mindre farligt at vildfare, end at bekiende hvad jeg i Hiertet ikke meener. Jeg veed at jeg skal blive salig ved min egen og ikke ved min Sogne-Præstes Troe: jeg veed og at Religionen ikke som et Fidecommiss eller Arvegods forplantes fra Fader paa Søn, men at den maa grunde sig paa Examen. Og saasom det er hver Christens Pligt at randsage før man troer, saa er jeg forsikret, at naar en med Fliid leder efter Sandhed, at GUD tager Villien for Verket, endskiøndt han ikke finder den. De fleeste Mennesker ere opblæste af en Troe, som de aldrig have examineret, og som de ingen reede kand gjøre for end af Fødselen og Education. Jo ukyndigere de ere, jo meere Infallibilitet tilegne de sig. De vide alting til Punct og Prikke, just fordi de vide intet, saa at det gaaer dem, som alle halv lærde Folk, hvilke ingen Vanskelighed finde udi Videnskaber, efterdi de alleene haver været ved Skallen deraf. Det forunderligste er, at de med Myndighed søge at paatrykke andre, der med Fliid have randsaget alle Ting, deres egne Meeninger, som de selv ikke have examineret. Saa ofte en saadan giver sig ud for Convertisseur, giver jeg ham det samme Svar, som til dem, der ville foreskrive mig Sundheds Regler, nemlig at jeg udi 40 Aar nøye haver udstuderet mit Legems Constitution, og derfor ikke kand rette mig efter hvad enhver præscriberer, der ingen Kundskab haver derom. En ung Munk lod sig engang indfinde hos Hertugen af Montmorency, for at erindre ham om sin Christendoms Pligt, og at vise ham Saligheds Vey og fik til Svar, at, saasom han allerede var 80 Aar gammel, saa havde han havt tilstrækkelig Tiid til at lære at døe. Man seer heraf hvilke Tanker jeg haver om hidsige Convertisseurs, hvad jeg meener om den Christelige Frihed selv at randsage; item, hvorvidt min Tolerance strekker sig. Førend jeg gaaer videre frem, og taler om mine andre Religions Principis, vil jeg gjøre en særdeles 181 Anmærkning over Tolerance, nemlig, at der findes visse Mennesker, der mest raabe paa Tolerance, og dog allermindst selv øve den. Saadan Opførsel

findes gemeenligen hos de fleste Separatister, hvilke handle lige mod deres egne Principia. Naar man fordømmer deres Lærdom, tale de hæftig mod Tvang, men paa samme Tiid igiennemheigle alle Nationale og ved Love stiftede Religioner, fra hvilke de separere sig, og derved tilstrekkeligen give tilkiende, at de selv ville blive Forfølgere, hvis deres Evne svarede til deres Villie. Man seer, for Exempel: en G. Arnold ideligen at declamere mod Tvang, og tillige med at sværte alle nationale Religioner, og at igiennemheigle indtil indifferente Ting og Geistlighedens Klædedragt: saa at denne Freds-Herold fører en Palmegreen udi den eene, og en Stridsbasune udi den anden Haand. Men for at komme til mig selv igien, da giver jeg mig ikke ud for en Theologus, men saasom jeg ideligen laborerer af Svagheder, og ofte trues med Døden, saa tænker jeg maaskee oftere paa det tilkommende, end mangen ung Convertisseur. Jeg haver med Fliid underforsket alle Hoved-Poster, og efter nøye Meditation formeret mit Systema, dog saaledes, at jeg endnu hører fornuftige Folks Forklaringer, og corrigerer, hvad som jeg finder at behøve Correction. Jeg haver ogsaa med Oprigtighed udi mine Skrifter, sær i mine Latinske Epistler givet mine Tanker aabenbare tilkiende, og ligesom gjort min Confession, hvilken ungefær endnu er den samme, og som jeg udi denne Dissertation vil befatte paa Dansk.

Saasom jeg holder det for et Menneskes Pligt at leede efter Sandhed, og saadan Kundskab ikke kand erhverves, uden ved at høre hvad som kand siges pro og contra, saa haver jeg ikke taget i Betænkning tillige med gode Bøger at læse de som holdes for onde. Jeg veed vel, at saadant i Almindelighed fraraades, og at de fleste Mennesker ere saa bange for heterodoxe Bøger, at Bindet alleene deraf kand foraarsage dem horreur. Man anfører ogsaa til Beviis paa eens Christendom dette, at han stedse haver holdet 182 sig fra deslige Bøgers Læsning. Jeg viger herudi noget fra den almindelige Meening, og regner ingen lærd Mand saadan Præcaution til merite. Thi det er det samme som han vilde sige: *jeg vil aldeles ikke bekymre mig med noget Examen, som kand sette mit Sind udi Uroelighed, men jevnt troe alt hvad de fleste got Folk udi Staden troe, og hvad mine kiære Forældre eller Amme haver troet.* Om det kand regnes for en merite hos Skaberen, der haver givet os en fornuftig Siæl, og befalet os at bruge den, drister jeg mig ikke til at sige. Vel er sant, at onde Bøgers Læsning giver ofte Nysgierighed tilkiende, men den viser tillige med en slags Bekymring for det tilkommende. Vi berømme dem, som underkaste sig Sved og Arbeide for at opfinde et ubekient Land; men vi laste og fordømme dem, som af Bekymring for det tilkommende randsage alting. Den Berømmelse, som gives de første, maa være alleene i Henseende til deres Magelighed. Thi de, som i dette Livs Kortheid ikke finde det Umagen værd at efterforske den Vej, som leder til Salighed, synes lidet at differere fra umælende Creature. Og hvorledes kand de siges at randsage, som stedse hænge udi een Bog, eller hvorledes kand de siges at troe, som aldrig have examineret Troen. Jeg gaaer herudi saavidt, at jeg undskylder meer Vildfarelse efter gjort Examen, end Orthodoxie uden Examen. Thi den som uden foregaaende Examen troer ret, er Retroende af en Hendelse, og derfor ikke kand blive salig uden af en Hendelse. Og, eftersom saaledes er, kand man ikke støde sig saa meget over det som en vis Philosophus haver sagt, nemlig, at det er ved Brug af Naturens Lys og den sunde Fornuft vi blive salige. Thi naar Ordene nøje forklares, er intet derudi mod Orthodoxie.

Man seer deraf, hvor ubillige de ere, som uden Naade fordømme dem, der med Bekymring efterlede Sandhed, og i den Henseende læse alle slags Skrifter. Hvad min Lærdom angaaer, da henger jeg stift ved 3 Principiis, som er 1.) intet at troe, som strider imod de almindelige Sandser. 2.) Intet at antage, som svækker Grundvolden af den 183 Lærdom, som jeg profiterer. 3.) At forkaste alt det, som strider imod GUDs Attributa. I den første Henseende kand jeg aldrig overtale til at antage den Lærdom om Transsubstantiationen, efterdi jeg hverken kand eller bør nægte, hvad jeg seer og føler; thi at troe noget, som er mod de almindelige Sandser, er at gjøre alting uvist og vaklende. Naar een kand overtale mig til at troe, at Brød, som jeg seer og smager for Brød, er Kiød, og at Lys er mørkt, at Skygge er Legeme, saa kand han og formaa mig til at sige, at en Cirkel er en Triangul, en Linie en Cirkel, ja at forkaste Historier, uimodsigelige Vidnesbyrd og Demonstrationer, hvorpaa Religionen er grundet. Til saadan Troe, som er lige mod Sandserne, seer man dog de fleste Mennesker at beqvemme sig: thi den Begierlighed enhver haver at forsvare de Meeninger, som han er opdragen udi, haver samme Virkning paa Sindet, som en Feber paa Legemet. Feberen betager den naturlige Smag, saaledes, at Patienter ikke meere kand dømmе derover. Den Begierlighed man haver i at forsvare Fæderne Troe, hvilket er Sindets Feber, foraarsager iligemaade, at det som er hvidt, synes sort, og det som er ret, synes kroget. Videre, saasom jeg intet kand troe, som strider imod Fundamentterne af den Lærdom, som jeg bekiender, saa kand jeg ikke bifalde dem, der ere for Tvang og Intolerance, saasom derved kuldcastes Grundvolden af den Evangeliske Lærdom. Thi at plaidere for Frihed, og selv at tvinge, at raabe mod Forfølgelse, og selv at forfølge, at laste hos en anden det man holder for en Dyd hos sig selv, ere heslige Contradictioner, hvorved man desarmerer sig selv, og overleverer sig ligesom Hænder og Fødder bunden til eens Fiender. Endeligen 3.) saasom jeg intet underskriver, som er mod de guddommelige Qvaliteter, saa kand jeg aldrig bevæges til at antage den Lærdom om Skiebnen eller absoluto Decreto, efterdi den synes at gjøre GUD Aarsag til Synden. Herudover, hvis nogle Expressioner udi Skriften forekommer, som synes at stride herimod, holder jeg for, at man maa vige fra Bogstaven. Fra disse tre Principiis 184 kand intet overtale mig til at vige, og meener jeg, at det er sikkert at holde stift ved de samme.

Jeg kand ikke bifalde dem, som uden Forskiel fordømme alle Hedninge, alleene efterdi de ere fødte uden for Kirken. Jeg troer paa en GUD, som er god og det menneskelige Kiøns Ven, overladende andre til at dyrke

en haard og umild Dommer. I den Henseende tvister jeg og ideligen med dem, som fordømme all uskyldig Lyst, som recommendere Bedrøvelse, og ansee Slavisk Frygt som en Christelig Dyd: thi hvad er det andet end at fingere sig en Tordende Jupiter eller Manichæisk GUD.

En god Huus-Fader misunder sine Børn og Tiunde ingen uskyldig Lyst: han glæder sig over at see dem med tækkelige Ansigter om Aftenen, naar de have forrettet deres Arbeide om Dagen. Tvertimod suure Ansigter og nedslagne Hoveder er ham ubehagelige. Han anseer det første som Tegn til Fornøjelse og Kierlighed mod sin Person, men det sidste som Tegn til Had og Misfornøjelse. Nogle advarede engang Cæsar, at han skulde tage sig vare for Antonius og andre, som dem der havde ont i Sinde mod ham. Cæsar svarede dertil, at Antonii tækkelige Ansigt og røde Kinder betog ham all Mistanke, men at han frygtede meere for Bruti og Cassii bleege Ansigter og suure Miner; og viser Historien, at han derudi dømte ret. Det Barn er ilde opdragen, som skielver, naar det seer sin Fader; det bliver ved saadan Education ikke meer et Barn, men en Slave, der sukker efter Frihed. At være Børns Fader er at overtale dem til at elske sig, hvilket skeer, naar de blive forsikrede om Faderens Kierlighed.

I Pietets Beskrivelse derfor er jeg ikke eenig med nogle. De samme kalde det en Frygt, og jeg kalder det en Kierlighed til GUD, som stedse er geleidet med Veneration og Ærbødighed. Den Vildfarelse, som nogle begaae udi Pietets Beskrivelse, foraarsager, at Melancholie ofte confunderes med Guds frygt. Jeg holder for, at GUD maa dyrkes med en sønlig Kierlighed og ikke med en slavisk Frygt. Videre synes mig deres Strengthed at være utidig, 185 som søge at gjøre det Christelige Aag tyngere, just paa en Tiid, da saa mange Fiender reise sig op mod Religionen, og søge at gjøre Geistligheden forhad. En saadan slibrig Tilstand udfordrer heller Moderation end Strængthed, og er det ved saadan Moderation den Engelske Geistlighed bevæbner sig mod de Naturalister, som i vor Tiid tordne mod Præsternes Myndighed, og under den Prætext søge at gjøre Religionen forhad.

Jeg forsømmer ikke at bede; men mine Bønner ere korte, saasom jeg holder for, at Gudsdyrkelse bestaaer meer udi Lydighed og Levnets Forbedrelse end udi Bønner. Dette haver jeg omstændigen forklaret paa et andet Sted udi dette Verk, og derfor derom her intet videre taler. Jeg vil ikkun sige dette, at een Times alvorlige Meditation paa Levnets Forbedrelse er vigtigere end et heelt Aars regierede Lovsange.

Jeg underskriver villigen alle fundamentale Troens Artikler, som findes udi vor Confession, skjønt jeg heller indskrænker, end med nogle forøger deres Tal. Thi jeg holder for, at der er visse Ting, som bestaaer alleene udi Theorie og Speculationer, hvilke uden Fare kand bejaes og benægtes, og at de samme bør tiene heller til at exercere Metaphysicos end Theologos.

Det er saa langt fra, at jeg paatrykker nogen mine Meeninger, at jeg ikke engang beder nogen at antage dem: jeg beder at randsage i Steden for at troe, saasom Forbindelse til at troe er vanskelig at fatte; thi enten troer man, hvad man begriber eller hvad man ikke begriber; troer man hvad man begriber, saa er det ingen Merite, efterdi man ikke kand troe anderledes, ligesom det er ingen Merite at see en Ting saaledes, som den stiller sig for Øjnene: hvis man troer hvad man ikke begriber, troer man, hvad man ikke bør troe, og i saa Maade troer galt, endskiønt man troer ret; thi ingen kand siges at troe ret, som troer mod sin egne Sandser. Jeg bifalder derfor ikke dem, der ideligen raabe: *troe! troe!* jeg seer heller, at de raabe: *randsag!* saasom det staaer udi et Menneskes Magt at randsage, 186 men ikke at troe, eller at see en Ting anderledes end den synes, med mindre man vil tage det Ord: *Troe*, udi en vis Meening, og derved alleene tilkiendegive, at Mennesket maa til side sætte alle Præjudicia, og med Flid og Agtsomhed examinere hvad som læres. Hvis det ikke skeer i den Meening, byder man forgieves at troe. Jeg vil ikke tale om, at enhver ved Befalninger eller Opmuntringer til at troe, gjør Troen suspect. En Kiøbmand der haver gode Varer, beder ingen at troe, men selv at prøve og smage: thi hvis han det ikke gjør, maa man holde hans heele Kram suspect. Hvad kand være selsommere end at recommendere Synens, Hørelsens og Forstandens Brug i alle verdslige Ting, men at fraraade den alleene udi Saligheds Sager. Jeg fordømmer ingen, som ønsker at blive salig og arbeider derpaa. Jeg fordømmer heller dem, der sætte andre til rette for det, som de selv hemmeligen approbere, eller dem, som offentligen bekiende det, som de hemmeligen belee; thi det eene er at fare vild, det andet er at bespotte GUD. Saadanne Meeninger haver jeg udi Religionen, som jeg dog ingen paatrykker. Om de samme ere vildfarende eller ikke, tilstiller jeg andres Domme. Hvis jeg vildfarer herudi, saa vildfarer jeg bona fide imod min Villie og efter nøje Examen, som undskylder en Vildfarelse. Thi jeg ligner en saadan Vildfarende med en aarvaagen Styrmand, der nøje giver Agt paa Vind, Strøm og Grund, og dog kommer lidet af den rette Cours; en Retroende uden Examen derimod ligner jeg med en doven og søvnagtig Pilot, hvilken ingen Agt giver paa sin Post, og dog af en Hendelse kommer udi Havnen. Hvad Dom man kand fælde over den eene og den anden, er let at begribe. Tertullianus siger vel: Si quis quid ignorat, suo vitio ignorat, det er: hvis nogen vildfarer, er det hans egen Skyld. Men dette er ikke altid saaledes; thi manges vildfarer efter nøje Examen, og kand jeg for min Part sige, at hvis jeg farer vild, saa haver det kostet mig meere at vildfare, end det haver kostet mange andre at troe ret.